

*Климко Т.Ю.,**к.е.н, доцент,**доцент кафедри обліку і аудиту,**Ужгородський національний університет**Мельник О.О.,**к.т.н.,**доцент кафедри програмного забезпечення систем,**Ужгородський національний університет*

УДОСКОНАЛЕННЯ РОБОТИ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ ДЛЯ ЗАПОБІГАННЯ ФРОДІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню теоретико-методичних та організаційних аспектів виявлення та врегулювання ситуацій щодо вчинення неправомірних дій (фродів) на підприємствах. Запропоновано методику перевірки аналітичних даних підприємства щодо виявлення ознак ймовірних загроз та можливого шахрайства.

Ключові слова: фрод, внутрішній аудит, форензик, комплаєнс, IT-аудит.

Постановка проблеми. Високий рівень зростання економічної злочинності та шахрайств у нашому суспільстві обумовлений не окремими причинами, хоча кожна з них відіграє свою роль, а комплексом: слабкістю владних структур, недосконалістю кадрової політики, законів, неспрацьовуванням нових, недостатньо апробованих економічних механізмів, безробіття, високими цінами на товари широкого споживання, інфляційними процесами, низьким рівнем заробітної плати та ін. Звичайно, рівень шахрайства на підприємствах був би значно нижчий, якщо кожен злочин був би розкритий і покараний, але статистика зовсім інша: 51% корпоративних шахраїв здійснює більше 20 злочинів, перш ніж бути спійманими, а ще третина – понад 50; на розкриття злочину витрачається в середньому близько трьох років, а в 22% випадків злочинство триває більше десяти років. За цей час на рахунки середньостатистичного корпоративного злодія витікає близько 1 млн. євро. Оскільки більше половини злочинів стосується компаній з річним оборотом понад 50 млн. євро, збиток вельми відчутний. Україна посідає шосте місце в рейтингу країн світу за рівнем корпоративного шахрайства (45%); Росія – перше місце (71%), Південна Африка – друге (62%), Кенія – третє (57%), Канада – четверте (56%), Мексика – п'яте місце (51%) (за даними дослідження РвС «Економічні злочини в період економічного спаду»). Жертвами економічних злочинів за останні два роки стали 59% вітчизняних компаній – це вище, ніж середньосвітовий показник (43%).

Це означає, що основною загрозою для бізнесу стали наймані працівники – від прибиральниці до генерального директора. За оцінками експертів, збитки компаній від власних співробітників часом сягають 90% від загального обсягу збитків (ніякі конкуренти, як правило, з цим злом не можуть зрівнятися).

Результати досліджень, проведених в українських фірмах, показують, що на свою фінансову безпеку та контролінг вітчизняні фірми витрачають менш ніж 0,1% від обороту [1]. У наші дні шахраї володіють широким арсеналом прийомів, у той час

як фахівці з внутрішніх розслідувань тільки починають розробляти механізми запобігання та виявлення зловживань [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі аспекти проблематики шахрайства у фінансовому секторі висвітлено у наукових працях А.І. Алгазіна, Н.Ф. Галагузи, М.С. Жилкіної, О.В. Курмана, В.Р. Мойсика, О.Л. Мусієнка, В.Л. Пластуна, С.С. Чернявського.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Відповідно до визначення, поданого в Глосарії до Стандартів, шахрайство – це будь-які незаконні дії, що характеризуються обманом, приховуванням або зловживанням довірою. До шахрайства не відносяться ті дії, що виконуються під дією сили або погрози використання сили. Шахрайство здійснюється юридичними та фізичними особами з метою отримання грошей, власності або послуг, ухилення від сплати грошових коштів або надання послуг або в цілях особистої чи корпоративної наживи [3; 4].

З метою запобігання шахрайству доцільно проводити перевірку аналітичних вихідних даних підприємства, наприклад, програмою Business Assurance System. У світовій практиці використання даної програми набирає все більшої популярності, що дає змогу суттєво знизити втрати, пов'язані з фродом персоналу. Базова версія цієї програми на ринку України коштує не менше 44 000 грн. плюс щомісячні витрати на обслуговування. Ця вартість не є значною для іноземних компаній, в бюджеті яких на фінансову безпеку і контролінг передбачено кошти, що складають близько 6% обороту. Проте українські національні компанії поки що такої практики не мають. Витрати на фінансову безпеку і контролінг (якщо вони є) не перевищують 0,1%. Програма розроблена іноземними фахівцями і, таким чином, не враховує вітчизняні особливості.

Тому розширення способів та прийомів внутрішніх та зовнішніх аудиторів та удосконалення механізму запобігання та виявлення зловживань за допомогою IT-технологій, зокрема, розроблення ефективного антифродового програмного забезпечення, є актуальною науково-прикладною задачею.

Мета статті полягає у розробці пропозицій та рекомендацій з організації моніторингу аналітичних даних підприємства щодо виявлення ознак ризикованих дій персоналу.

Виклад основного матеріалу дослідження. За результатами опитування, проведеного компанією «ЕрнсденЯнг», присвяченого питанням шахрайства, внутрішні аудитори допомагають виявити до 44% та розкрити до 26% фактів шахрайства.

Все більшої популярності останнім часом набирає термін «фрод», від англійського *fraud* – шахрайство, афера та «фродстер» – людина, що здійснює шахрайство, злодій [5]. Найчас-

тіше під терміном «фрод» мають на увазі будь-яке шахрайство в сфері ІТ-технологій.

На сьогоднішній день існує велика кількість методів боротьби з шахрайством на підприємстві. Всі вони мають різний ступінь ефективності (рис. 1).

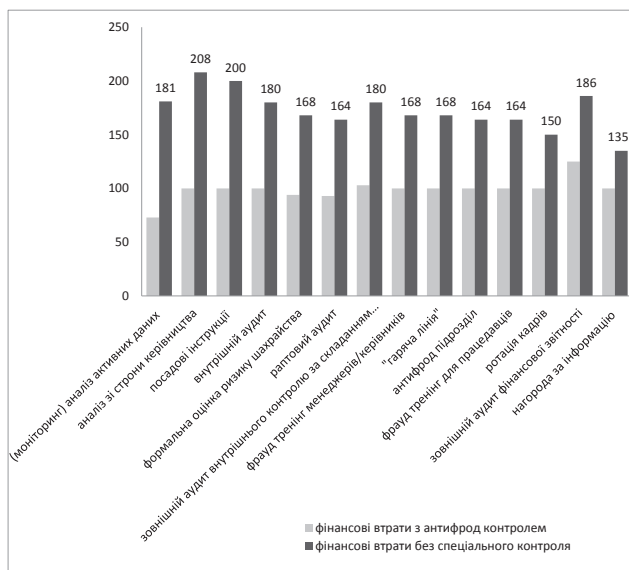

Рис. 1. Фінансовий ефект від імплементації різних методів боротьби з шахрайством

Джерело: розроблено авторами на основі щорічного звіту ACFE

Як видно з діаграми, найефективнішими методами боротьби з шахрайством на підприємстві є поточний контроль, внутрішній та зовнішній аудит. Ці методи допомагають знизити фінансові втрати від зловживань майже на 50%. Використання кількох методів одночасно значно підвищує ефективність антифродової політики підприємства.

З метою підвищення ефективності протидії фроду на підприємстві автори пропонують застосувати багаторівневу модель, подану на рис. 2.

Наявність багаторівневої антифродової системи дасть змогу суттєво знизити збитки підприємства внаслідок шахрайств і помилок персоналу. Звичайно, підконтрольність керівництву підприємства першого та другого рівнів системи знижує її ефективність, оскільки остаточне рішення про відсутність або наявності елементів шахрайства на підприємстві приймається саме керівництвом, отже, можуть бути приховані факти шахрайства за участю керівного складу. Більшість шахрайств було здійснено найманими працівниками (42%), менеджерами

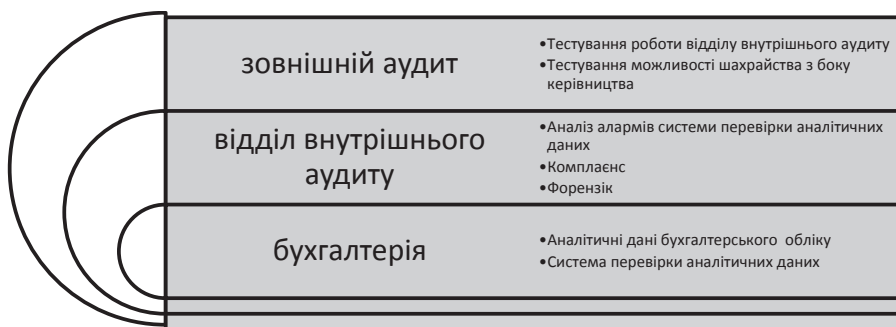

Рис. 2. Модель протидії фроду на підприємстві

Джерело: власна розробка авторів

(36%) і тільки 19% – власниками підприємств. Проте різні рівні повноважень призводять до різних рівнів втрат. Витрати від різного роду шахрайств власників підприємств складають біля 500 000, тоді як найманих працівників – 75 000 [5].

Програмне забезпечення щодо виявлення фродів з урахуванням особливостей здійснення облікового процесу в Україні та специфіки конкретного підприємства можуть створювати ІТ-аудитори підприємства самостійно.

Перед таким програмним забезпеченням стоїть завдання автоматизованої суцільної перевірки даних бухгалтерського обліку та виявлення ознак можливого шахрайства. Для цього зібрані аналітичні дані перетворюються у єдиний формат, завантажуються у базу даних, де міститься інформація про типові допустимі проводки, та базу даних контрагентів фірми. Після цього здійснюється валідація та тестування даних. У разі виявлення ймовірних загроз – алармів – інформація передається відділу внутрішнього аудиту. Фахівці вивчають аларми і приймають рішення щодо подальших дій. За потреби можуть залучатися експерти комплаєнс-аудитори або проводиться розслідування – форензик.

Покрокова робота антифродової програми може бути представлена наступним чином (рис. 3):

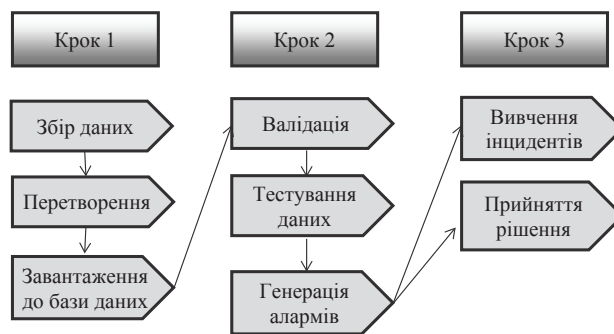

Рис. 3. Орієнтовна покрокова робота антифродової програми

Джерело: власна розробка авторів

Аналітичні дані бухгалтерського обліку завантажуються до бази даних, де тестуються щодо ознак шахрайства. Залежно від специфіки підприємства такі ознаки можуть варіюватися. Ключові ознаки можливого шахрайства представлені на рис. 4.

Алгоритм тестування аналітичної інформації представлено рис. 5.

Нехай задано параметри: контрагент та проводку в форматі: Дата Дт рахунок Кт рахунок Сума.

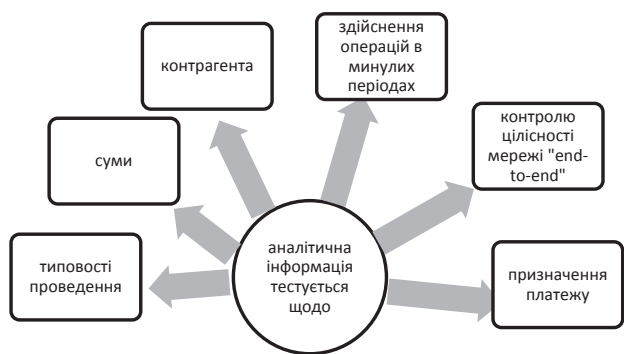
Встановлено рівень істотності суми. Визначено часовий проміжок перевірки коректності проводки: поточна дата – N днів.

Алгоритм складатиметься з таких етапів:

Етап 1. Визначити, чи належить дата проводки проміжку [поточна дата – N днів; поточна дата]. Якщо так, то перейти до етапу 2, інакше – до етапу 8.

Етап 2. Визначити, чи є аналогічна проводка у базі даних (БД). Якщо так, то перейти до етапу 3, інакше – до етапу 8.

Етап 3. Визначити, чи сума проводки не перевищує встановлений

Рис. 4. Напрями тестування аналітичної інформації антифродовою програмою

Джерело: власна розробка авторів

рівень істотності. Якщо так, то перейти до етапу 4, інакше – до етапу 8.

Етап 4. Визначити, чи є контрагент у БД. Якщо так, то перейти до етапу 5, інакше – до етапу 8.

Етап 5. Визначити, чи Кт рахунок дорівнює 31 або 32. Якщо так, то перейти до етапу 6, інакше – до етапу 7.

Етап 6. Визначити, чи коректна мета платежу. Якщо так, то перейти до етапу 7, інакше – до етапу 8.

Етап 7. Повідомити про коректність проводки. Перейти до етапу 9.

Етап 8. Повідомити про ймовірну загрозу. Перейти до етапу 9.

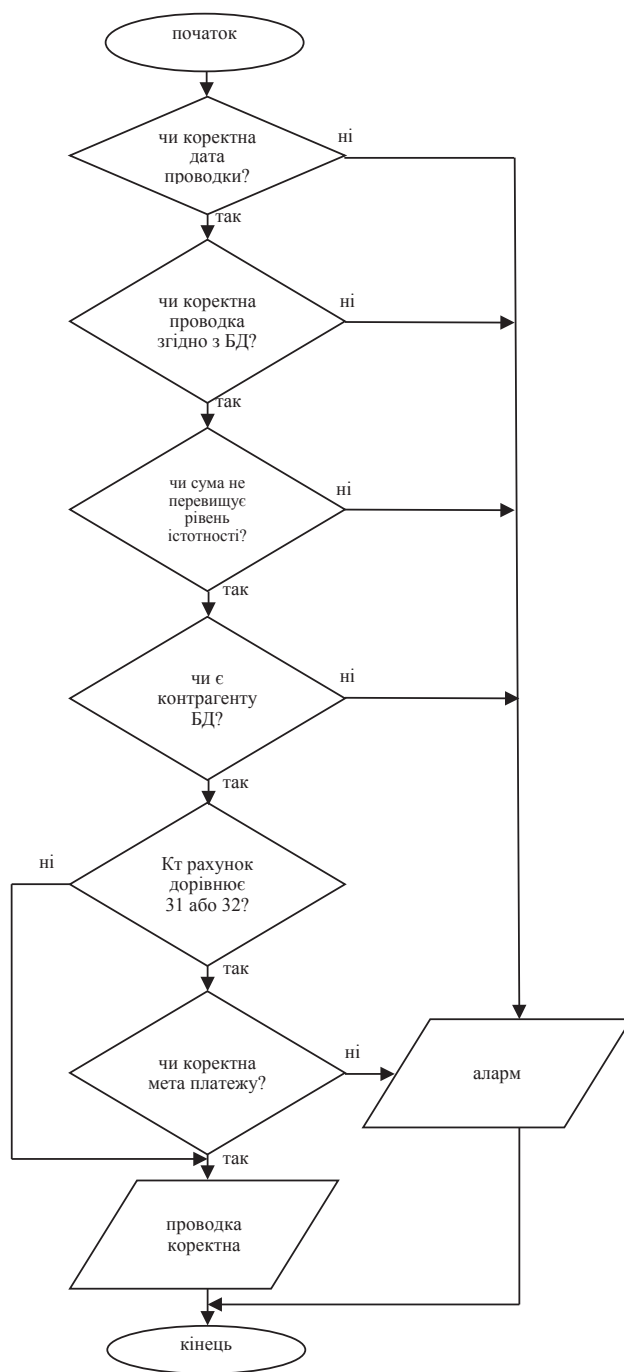
Етап 9. Кінець алгоритму.

Після аналізу та вивчення алармів фахівцями приймається рішення по кожному конкретному випадку.

У випадку підозри на здійснення зловживань працівниками підприємства слід залучити внутрішнього комплаєнс-аудитора. Поняття «комплаєнс» виникло і прийшло до нас із Закону США «Про корупційну діяльність за кордоном» і подібними законами інших країн. Однак під цим терміном розуміють усі дії, які суб'єкти права зобов'язані здійснювати відповідно до вимог всього спектру чинного законодавства.

Термін «комплаєнс» (англ. *compliance* – згода, відповідність, походить від дієслова *to comply* – відповідати) означає систему захисту бізнесу і його акціонерів від зовнішньої корупції, зловживань та неефективного управління організацією з боку її топ-менеджерів, а також здатність діяти відповідно до інструкцій, правил і спеціальних вимог [7].

В Україні комплаєнс – відносно новий напрямок. Незважаючи на те що українське антикорупційне законодавство дає всі підстави для того, щоб приділяти комплаєнсу належну увагу, сьогодні він сприймається серйозно лише дочірніми компаніями транснаціональної групи, на яку поширюється дія FCPA/УКВА. Практика показує, що комплаєнс-документи компаній, навіть якщо вони існують, – це найчастіше загальне керівництво для всіх працівників, включаючи робітників. Але для виконання належним чином їх положень рекомендується розробити комплексний план дій з реалізації антикорупційних правил спеціально для всього персоналу: від вищого керівництва до некваліфікованих робітників (план). План розробляється з урахуванням специфіки діяльності компанії, потенційних корупційних ризиків і низки інших чинників. Проте можна виділити кілька елементів плану, які є базовими для кожної компанії, у їх числі – призначення комплаєнс-спеціалістів на рівні корпоративних та трудових правовідносин; визначення категорій працівників, найбільш схильних до

Рис. 5. Алгоритм тестування даних

Джерело: власна розробка авторів

корупційних ризиків; укладання письмових трудових договорів, що містять антикорупційні положення; встановлення внутрішніх процедур для розслідування інформації про корупційні дії працівників.

На сьогодні спостерігається брак кваліфікованих комплаєнс-фахівців. Комплаєнс-аудитор, крім знань і розуміння антикорупційного законодавства країни, повинен поєднувати в собі навички юриста, психолога, спікера, аудитора і не в останню чергу – менеджера. Наявність цих якостей надасть змогу ефективно реалізувати комплаєнс-програму, котра буде не тільки мінімізувати ризики, але й генерувати прибуток.

У пострадянських компаніях є проблема використання співробітниками службового становища в особистих цілях. За

даними Price water house Coopers, 62% опитаних керівників заявили, що найбільшою шкоди завдають «відкати», одержувані співробітниками від підрядників або постачальників. «Відкат» дозволяє постачальнику необгрунтовано завищувати ціни, «накопичувати» дебіторську заборгованість або постачати неякісні товари та послуги. Ця специфіка пострадянських країн, особливо України та Росії, призвела до того, що з'явилися підприємці, весь бізнес яких побудований на тій чи іншій формі хабарів співробітникам компаній-замовників.

Другим за поширеністю (але не по можливому збитку для фірми) типом шахрайства є відпуск товарів з відстрочкою платежу свідомо ненадійним покупцям. Товар відпускається реальною фірмою певній фірмі-одноденці, яка свідомо затримує платіж і таким чином «кредитується» за рахунок постачальника.

Отже, поява нового контрагента, з яким плануються довготривалі договірні відносини, оплати на великі суми, прийняття рішення про відстрочки – це дії, які можна віднести до ризикованих. Для запобігання втрат від шахрайства застосовується форензик.

Терміном «форензик» (англ. *forensic*) в широкому сенсі позначають діяльність щодо виявлення, аналізу та врегулювання ситуацій, коли між діловими партнерами виникають розбіжності з фінансових, комерційних, правових або інших питань, що містять в собі значні економічні ризики.

Розслідування проводиться різними методами. Наприклад, це може бути оцінка документації, що знаходиться у відкритому і закритому доступі, або аналіз контрагентів компанії. Можливим є проведення експертизи ведення судових спорів контрагентом. Перевірка історії компанії на предмет наявності конфліктів, пов'язаних з легалізацією незаконних доходів, дочірніх і залежних товариств, які перебувають за кордоном, у тому числі в офшорних зонах. Можливий і аналіз контрактних зобов'язань або виявлення значної кредиторської заборгованості.

Висновки. Виявлення на підприємстві фактів шахрайства і несумлінних дій працівника призводять до втрати довіри громадськості, що, у свою чергу, може значно похитнути довіру зацікавлених сторін і потенційних клієнтів компанії. Крім того, шахрайство призводить до значних фінансових втрат. Проблема протидії фінансовому шахрайству в Україні набуває все більшої актуальності. Обов'язки з попередження та виявлення фактів шахрайства та помилок покладається на керівництво підприємства і здійснюється шляхом впровадження та безперервної роботи ефективних систем бухгалтерського обліку і внутрішнього аудиту. Запровадження багаторівневої антифродової системи дасть змогу вчасно виявляти, запобігати та протидіяти шахрайству на підприємстві.

Література:

1. Гречаник Л. Фінансове шахрайство та протидія йому у компаніях / Л. Гречаник // Фінансовий ринок України. – 2010. – № 4. – С. 24–26.
2. Івахненко С.В. Нормативне забезпечення автоматизації корпоративного фінансового контролю: світовий досвід / С.В. Івахненко // Фінанси України. – 2008. – № 10. – С. 95–104.
3. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг / Гол. редкол. Нестеренко І.І.; пер. з англ. О.Л. Ольховікова, О.В. Селезньова, Т.Ц. Шарашидзе ; Рада з Міжнар. стандартів аудиту та надання впевненості. – К. : Міжнар. федерація бухгалтерів ; Аудит. палата України, 2013. – Ч. 1. – 1016 с.
4. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг / Гол. редкол. Нестеренко І.І.; пер. з англ. О.Л. Ольховікова, О.В. Селезньова, Т.Ц. Шарашидзе ; Рада з Міжнар. стандартів аудиту та надання впевненості. Вид. 2012 р. – К. : Міжнар. федерація бухгалтерів ; Аудит. палата України, 2013. – Ч. 2. – 363 с.
5. Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse. – Austin (USA): ACFE, 2014. – 80 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.acfe.com/rtnn/docs/2014-report-to-nations.pdf>.
6. Михальчишина Л.Г., Калашник В.В. Внутрішній аудит у запобіганні помилок і шахрайства на підприємстві / Л.Г. Михальчишина, В.В. Калашник // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2012. – № 2(64). – С. 96–99.
7. Данилин О. Комплаєнс-функція в сучасній організації: створення, структурування і оцінка / О. Данилин, Е. Пустовалова // Внутренний контроль в кредитной организации. – 2010. – № 3(07) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.int-comp.org/attachments/Danilin-Pustovalova-Compliance-Function.pdf>.

Климко Т.Ю., Мельник Е.А. Усовершенствование работы внутреннего аудита для предотвращения фродов на предприятии

Аннотация. Статья посвящена исследованию теоретико-методических и организационных аспектов обнаружения и урегулирования ситуаций по совершению правонарушений действий (фродов) на предприятиях. Предложена методика проверки аналитических данных предприятия по выявлению признаков вероятных угроз и возможного мошенничества.

Ключевые слова: фрод, внутренний аудит, форензик, комплаєнс, ИТ-аудит.

Klimko T.Y., Melnyk O.O. Improvement of work of internal auditing for preventing frauds on an enterprise

Summary. The article investigates theoretical and methodological and organizational aspects of exposure and settlement of situations related to malfeasance (frauds) on enterprises. Methodology of analytical background of enterprise check is offered in relations to exposure of signs of credible threats and possible swindle.

Keywords: fraud, internal auditing, forensic, compliance, IT auditing.